

Broderlig bönegemenskap i 1100- och 1200-talens Lund av Tore Nyberg

Text © Tore Nyberg

DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.353.c832>

Ingår i antologin:

Mellan evighet och vardag: Lunds domkyrkas martyrologium Liber daticus vetustior (den äldre gåvoboken): studier och faksimilutgåva

Redaktör: Eva Nilsson Nylander

eISBN: 978-91-985432-7-8

ISBN: 978-91-7874-181-6

Skrifter utgivna av Universitetsbiblioteket i Lund. Ny följd. 10

ISSN: 0348-4572

Utgivare: Universitetsbiblioteket, Lunds universitet

Denna text är licensierad under CC-BY, Erkännande. (Se fullständiga villkor: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>) Enligt licensen får verket spridas och bearbetas utan att tillstånd behövs, men verkets upphovsperson måste anges.

Verket är publicerat med öppen tillgång i elektronisk form 2026, ursprungligt publiceringsår 2014.

Tore Nyberg

Broderlig bönegemenskap i 1100- och 1200-talens Lund

HANDSKRIFTEN LIBER DATICUS VETUSTIOR (hädanefter LDV) i Universitetsbiblioteket i Lund, som denna publikation är samlad omkring, var i utgångsläget ett martyrologium, en uppräkningslista för varje dag om året av män och kvinnor som allt sedan kyrkans äldsta tider denna dag lidit martyrdöden eller som dött en kristen bekännares död utan att vara blodsvittne. I varje religiös gemenskap under medeltiden blev dagens avsnitt av martyrologiet uppläst i den församlade komuniteten i förbindelse med morgonbönen¹, i detta fall för Lunds domkyrkas kaniker. Syftet var att gemenskapen skulle minnas de martyrer och bekännare som dött denna dag för att be om deras förbön inför Gud och för att påminna de efterlevande om deras goda verk. För sådan bön om förbön krävs bara ett minimum av upplysningar om helgonet: namnet, en titel som specificerar kyrklig och social status, en uppgift om land eller plats där vederbörande verkat, dött eller vördats. Årtal saknas men en viss tidsbestämning företas ofta genom referens till någon känd person såsom en romersk konsul, en kejsare eller en påve.

Martyrologiets texter i LDV är spatiöst skrivna, med gott om plats på sidorna mellan varje dags notiser, vilket ger en del ledigt skrivutrymme. Detta kan användas till ett löpande införande av namn på avlidna vilkas liv och död man vill minnas för deras hängivenhet i tron och för vilkas själar man vänder sig i bön till Gud. Martyrologiet förvandlas så till ett nekrologium, en dödsbok. På de tomma utrymmena på pergamentbladen infördes successivt namnen på avlidna, ofta efter ett *Obiit* – "(Denna dag) avled" – eller *Item obiit* – "Vidare avled". Dagen kan i enstaka tillfällen förmodas vara en annan än dödsdagen, t.ex. ankomstdagen för meddelandet om dödsfallet. Förbönen för de avlidna betraktas som en kärlekens gärning på nivå med att vårda de sjuka, bespisa de hungrande och ge de törstande att dricka. Också i detta fall krävs inga andra upplysningar än den dödes namn samt titel som anger kyrklig och eventuellt social status. Vid ömse-sidigt ingången broderlig bönegemenskap mellan klosterkommuniteter, en *fraternitas*, anges också det kloster eller den komunitet, den döde

1 Schmid & Wollasch 1975, Oexle 1976.

tillhört, dock utan årtal. Tusentals notiser över avlidna fyller ledig plats i böcker av typen *alendarium* eller *martyrologium* i medeltidens domkapitler, kollegiatstift och kloster. Därmed förvandlas dessa böcker till förteckningar över avlidna som beseglat sin tro genom ett förebildligt kristet liv i det man kallade ”strävan efter fullkomlighet”, klosterfolkets kännetecken (jfr Matt 5,48).

Avtal om ömsesidig förbön för varandras avlidna ingicks ofta mellan kanik- och klostergemenskaper. Sådan *fraternitas* krävde att man ömsesidigt utbytte meddelande om varje inträffat dödsfall. Meddelande om dödsfall i en kommunitet som man hade bönegemenskap med utlöste den mottagande kommunitetens fastställda förböner av bestämd typ, t.ex. ett gemensamt *officium defunctorum*.²

I LDV återfinns alla de tre nämnda typerna av notiser: 1) i tidig medeltida präntskrift införda martyrologienotiser över martyrer och bekännare allt ifrån kyrkans äldsta tider; 2) ett fortlöpande införande av nekrologienotiser över avlidna lundakaniker och andra personer, vilkas historiska kontext vi inte alltid har vidare kunskap om; 3) namn på avlidna i de kommuniteter som Lunds domkapitel stod i bönegemenskap med. De två sistnämnda notistyperna skiljer sig inte från varandra till det yttre på annat sätt än det att man i notiser av grupp 3 anger vilken kommunitet den avlidne tillhörde. Saknas sådan uppgift, måste man utgå från att den avlidne fått sin åminnelse i Lunds domkapitel på grund av annan anknytning till detta. Uppgift om klostertillhörighet i notiserna kan alltså ses som ett individuellt kännetecken för den avlidne, men utgör därtill en socialt betingad upplysning om att lundakanikerna samvetsgrant uppfyllt sina förpliktelser om broderlig förbön för de avlidna från de kommuniteter de har ingått bönegemenskap med.

En annan handskrift från domkyrkan, *Necrologium Lundense*,³ har på fol. 179v en förteckning över åtta kommuniteter som Lunds domkyrkas kaniker skulle stå i bönegemenskap med. Här uppräknas Dalby, Roskilde domkapitel, Odense benediktinska domkapitel (de s.k. Knutsbröderna), Viborg augustinska domkapitel, Slesvig domkapitel, Vestervig, Ravengiersburg och Helmarshausen. De införda namnen i LDV ger emellertid inte vid handen att domkapitlet ingått bönegemenskap med alla dessa åtta kommuniteter. Visserligen upptas spridda namn på avlidna från Roskilde sekulära och från Viborgs augustinska och Odenses benediktinska domkapitel, men av de åtta är det bara från Dalby som så många notiser har införts, att man kan anta att de täcker alla som avlidit i Dalby kloster under denna period. Dalby skulle därmed stå i bönegemenskap med Lunds domkapitel. Men dessutom innehåller LDV ett så stort antal namn på kaniker från de skånska premonstratensklostren Tommarp och Lund/Öved samt från Alla Helgons benediktinkloster i Lund, att man i stället här kan förmoda att lundakanikernas bönegemenskap också med dessa tre kommuniteter trädde i funktion, på så sätt som förutses i de normativa dokument

² Dufour 1997.

³ Universitetsbiblioteket, Lunds universitet, Medeltidshandskrift 6; *Necrologium Lundense*, s. 126 f.

som följer efter uppräkningsen av de åtta gemenskaperna i *Necrologium Lundense*. I en förmodan om att detta resonemang är riktigt, redogörs här nedan för uppgifterna i LDV om avlidna från klosterkommuniteterna i Dalby, Tommarp, Lund/Öved, samt Alla Helgon, de fyra som efterlämnat flest namn i denna handskrift.

LDV utgavs 1884–89 av C. Weeke (nytryck 1973). Motsatt originalet är martyrologietexten i utgåvan återgiven med små trycktyper medan alla dödsnotiser framträder i brödskrift som utgåvans egentliga textinnehåll. Den forskningsmässiga insatsen är främst paleografisk, i det att Weeke, med utgångspunkt i ett försök att datera de olika skrivarehänderna, fått fram en kronologi mellan notiserna, som placeras i ett av fem block om vardera en generation: 1100-talets andra och tredje tredjedel samt 1200-talets första, andra och tredje tredjedel. Följer man Weeke, kan alltså tidpunkten för införandet av de avlidnas namn placeras inom en bestämd tredjedel av ett århundrade, t.ex. XIII¹ för ”det trettonde århundradets första tredjedel” = tiden 1200– ca 1235. Vid osäkerhet lägger Weeke till en stjärna till tidsbestämningen, som säger att notisen eventuellt kan vara inskriven något senare än i den angivna tredjedelen, t.ex. XII^{3*} med betydelsen ”det tolfte århundradets (= 1100-talets) tredje tredjedel (=perioden ca 1170–1200) eller något senare”.

Närvarande undersökning går inte in på paleografiska problem, som behandlas på annat ställe i denna bok. I stället tas Weekes dateringar för goda varor och bildar utgångspunkt för ett försök till överblick över personerna i de fyra nämnda kommitteterna Dalby, Tommarp, Lund/Öved och Alla Helgon. Resultaten är underkastade en rad förbehåll men kan förhoppningsvis bli vägledande för vidare forskning, eftersom denna typ av demografisk undersökning på basis av en hel klosterpopulation ännu inte företagits på detta material.⁴

Dalby

Dalby augustinklosters personsammansättning undersöktes av författaren till detta bidrag i samband med konferensen ”Locus celebris”.⁵ Ett första resultat var den statistik som där presenterades. I allt 81 notiser om avlidna från Dalby kloster placeras av Weeke i de fyra tidsperioderna 1135–70, 1170–1200, 1200–1235 och 1235–70 med 16, 21, 17, resp. 27 avlidna i de fyra perioderna – det bortses här från ytterligare tre notiser som av Weeke hänförs till tiden efter 1270, eftersom de inte representerar en hel generation och därför faller utanför de fyra blocken, i det att man kort därefter övergick till att införa de avlidna i en ny memorialbok. Utgår vi från 27 avlidna från tiden 1235–70, så bör – i betraktande av relativt hög medellivslängd i klosterliga kommitteter – tillströmningen ha varit god sedan 1200-talets början. Talen ser ut att återspegla kommitteten i dess helhet och kan alltså tjäna som underlag för vidare undersökningar av kommittetens storlek och sammansättning.

⁴ Exempel på analys av ett fragment Hochholzer 1995.

⁵ Nyberg 2012.

Tabell 1. Dödsnotiser över premonstratensiska kaniker från Tommarps kloster i LDV ca 1170–1270.

Tidsrymd	Abbotar	Präster	Subdiakon	Lekbröder	Syster	Summa
1170–ca 1210	2	2	–	1	–	5
ca 1200–1235	–	4	–	8+2	1	15
ca 1235–1270	1	4	1	6	–	12
Summa	3	10	1	17	1	32

För konventslivets begynnelse ligger det ett osäkerhetsmoment i talet 16 avlidna för andra tredjedelen av 1100-talet, eftersom vi räknar med att ett kommunitetsliv av kaniker har existerat i Dalby sedan senast 1100 – har kanske några tidigare dödsnotiser flyttats över och inräknats i dessa 16? Fördelningen av de 81 avlidna efter titel/ämbete visar att två priorer avlidit under tiden 1135–70, därefter två under tiden 1200–35 och ytterligare två 1235–70.⁶ Antalet lekbröder tycks ha varit minimalt: i allt fem notiser gäller avlidna lekbröder.

Formlerna för avlidna Dalbykaniker visar stor variation ännu framme i 1200-talsnotiserna. Normalt sätts vigningsgraden först – *sacerdos*, *presbiter* eller lägre grad t.ex. *diaconus* – följd av *canonicus*-titeln. Klostret självt kallas ”heliga Korset” eller ”heliga Korsets kyrka”, typiskt skrivet som *sacerdos et canonicus (ecclesie) sancte Crucis* med platsbestämningen *de Dalby/Dalbi* eller *Dalbiensis/Dalbuensis/Dabbiensis* eller andra varianter.

Bland avlidna kaniker finner vi namn som Everhardus, Gerbernus, Gozvinus, Arnoldus, Alwinus, Joharus i tidsavsnittet 1135–70, i tidsavsnittet 1170–1200 Wilhelm, Augustinus, Walterus, Herbertus, Rozierus, Almar, men också Thorstanus, Faderus och Haquinus samt lekbrodern Thoste, som väl bär inhemska namn. I tidsavsnittet 1200–35 avlider både en Bonde, två Sveno och de två lekbröderna Aggi och Sveno, förutom kaniker med allmänna helgonnamn som inte förräder något om bäraren: Thomas, Gregorius, Nicolaus, Johannes. Bland de 27 avlidna tiden 1235–70 märks namnen på de två avlidna priorerna Bero och Sweno, samt Gyurth, Tolo, Ascerus, Tovo, Kætelbernus, Sveno och Henricus bland prästerna, diakonen Brotherus och lekbrodern Thuro. Efter 1270 avlider en Stanchillus och en Biarne. Namnen kunde prövas utifrån en frågeställning om Dalbys successivt starkare förankring i den lokala skånska miljön – men vilket ursprung antyds av namnen Everhardus, Gerbernus, Gozvinus, Wilhelm, Arnoldus, Walterus och Rozierus?

Tommarp

Premonstratensklostret Tommarp var föremål för ett livslångt studium av kyrkoherde Curt Wallin (1908–1992), som i första bandet av sin *Tommarps Urkundsboek 1085–1600* i svensk översättning återgav alla dödsnotiser i LDV som hänförs till Tommarp.⁷ I sina kommentarer härtill utgår han emellertid från att den tidiga förteckningen över åtta kommuniteter i bönegemenskap med Lunds domkapitel – citerad ovan – förblivit gällande och att

6 Dalby kloster leddes av en prior.

7 *Tommarps Urkundsboek*, s. 105–118.

Bild 1. Rekonstruktion av Trefaldighetens eller Fräl-sarens kloster i Lund (idag Drottens kyrkoruin). Ritningen är gjord av Petter Lönegård.

Tommarp alltså inte kan ha praktiserat bönegemenskap med Lunds domkapitel. Antalet dödsnotiser tyder dock på, att Tommarp kan ha varit part i ett förbönsavtal, även om komuniteten i så fall måste ha varit ganska liten, som framgår av tabell 1.

På hundra år har alltså från Tommarps kloster tre abbotar, tio prästvigda kaniker, en subdiakon och 17 lekbröder av vilka två sägs ha assisterat, *ad succurrendum*, samt systemen Amalina, dött. Om detta utgör alla avlidna från Tommarps kloster på hundra år, har klostret inte varit stort, men dock stort nog att fungera som religiös gemenskap, när hänsyn tas till dess engagemang i uppbyggandet av Vä kloster från 1160-talet och framåt. Utresta pionjärer kan ha stannat och avlidit där – LDV innehåller endast två namn från Vä⁸ och domkapitlet har således inte upprätthållit bönegemenskap med Vä kloster. Det är påfallande att de flesta skrivarna i Lunds domkapitel varit noga med att ange den kompletta beteckningen för Tommarps kloster, t.ex. *sacerdos et canonicus ecclesiae apostolorum Petri et Pauli in Tummæthorp*, så som en kanikkommunitet skall omtalas. Sådant kan vara ett tecken på formaliserad bönegemenskap mellan Lunds domkapitel och Tommarp.

De två abbotarna från tiden före 1200 hette Hugo och Acerus (Asser), den förre är belagd också i andra källor⁹, men varifrån kom Gotzvinus, en av de omkring år 1200 avlidna kanikerna? På 1200-talet möter vi skånska namn som Suno, Stenkilus, Aco, Thormoth, Frendo, Bovo, liksom abboten Crismannus.

Lund/Öved

I Lund var premonstratensernas närvaro till en början betydligt mer markant och omfattande än i Tommarp. På goda grunder kan man räkna med, att de första premonstratenserna kom från Prémontré till Lund redan på 1140-talet på inbjudan av hela Nordens ärkebiskop Eskil, efter att man

8 Abbot Thedricus 22 april, 1200-talets första tredjedel, och kanonikus Ingimarus, 1 mars, 1200-talets andra tredjedel.

9 DD I,3, nr. 12, 90.

Tidsrymd	Abbotar	Övriga präster	Ännu icke präster	Lekbröder	Systrar	Summa
1135–1170	1	5	1	3	–	10
1170–1200	1	5	1	11	–	18
1200–1235	1	10	3	9	2	25
1235–1270	3	9	2	8	2	24
1270–	–	–	1	–	–	1
Summa	6	29	8	31	4	78

Tabell 2. Avlidna kaniker och lekbröder hos premonstratenserna i Lund, och i Öved efter deras flytt dit.

på synoden i Lund 1139 där en påvlig legat deltog¹⁰ måste ha diskuterat inkallelse av nya religiösa ordnar till den nordiska kyrkoprovinsen.¹¹ Man räknar med att premonstratenser övertagit Drottens kyrka i Lund efter att domkapitlet beslutat flytta därifrån för att bygga ut S:t Laurentius till domkyrka.

Som framgår av band II av *Tommarps Urkundsbok*, och på andra platser,¹² identifierar dödsnotiserna för de tidigaste avlidna premonstratenserna i Lund (häribland den för deras förste abbot Huglek) den egna kyrkan som S:t Salvator, vilket är detsamma som Drottens (Frälsaren/Kristus/Drotten). Senare används Den heliga Trefaldigheten som patrocinium. Att Trefaldighetens kloster i Öved knappast kan vara annat än Lunda-klostret som flyttat och medtagit sitt patrocinium, avslöjas vid ett studium av dödsnotisernas formelsystem. Vid indelning av notiserna i fyra grupper efter om den avlidne har tillhört 1) Sankt Salvator, med eller utan tillägg av "Lund", 2) Trefaldighetskyrkan i Lund, 3) Trefaldighetskyrkan utan platsbestämning, eller 4) Trefaldighetskyrkan i Öved, råder kontinuitet i sättet att beskriva de avlidna, deras kloster och ställning, rakt igenom de fyra grupperna. Liksom i Dalby noteras vigningsgrad först, t.ex. *sacerdos*, *presbiter*, följt av *canonicus* med någon av de nämnda platsbestämningarna: *Sancti Salvatoris*, ev. med (in) *Lundis*, (*ecclesie*) *sancte Trinitatis* med eller utan hänvisning till Lund, och till slut (*ecclesie*) *sancte Trinitatis de Øved*.

Dessutom framkommer en rad intressanta personnamn vilkas rätta tolkning utan tvivel kan avvinnas viktiga upplysningar om sammansättningen av denna den äldsta premonstratenskommuniteten i Skåne. Osmund, Hektor, Walter under abbot Huglek daterade till 1100-talet i grupp ett kan förmodas vara avlidna inom samma generation som abbot Johannes, känd ur en annan 1100-talskälla,¹³ samt Elias, Alardus, Thrudo i grupp två. I den stora obestämbara grupp tre på bägge sidor av år 1200¹⁴ finner man namn som Hugo, Ricardus, Lambertus, Amilius, Florentius, medan man senare i grupp fyra möter Berthram, Fregerus, Hildolfus, Thidricus, Therbernus och en syster Margareta, längre fram vid 1200-talets mitt abbotarna Radolfus och Aco.

Vad beträffar antalet kaniker och bröder, råder helt andra proportioner i Öved än i Tommarp. Tabell 2 visar en uppdelning av dödsnotiserna från Lund/Öved efter tidsperioder och titlar.

¹⁰ DD I,2, nr. 77.

¹¹ Så också France 1992.

¹² Nyberg 1975–1976, s. 17–20; Nyberg 1986, s. 157; Nyberg 2000, s. 97 f, 213–215.

¹³ DD I,2, nr. 185.

¹⁴ Närmare uppdelad Nyberg 1975–76 s. 18 f. Se nedan tabell 3.

Tidsrymd	Präster	Ännu icke präster	Lekbröder	Summa
1170–1200	1	1	7	9
1200–1235	2	3	6	11
1235–1270	1	1	2	4
Summa	4	5	15	24

Tabell 3. Notiser över avlidna kaniker och lekbröder i "Heliga Trefaldighet" utan referens till plats där de verkat eller avlidit.

Från 1100-talets mitt till omkring 1260/75 har alltså i Lunds stifts första premonstratensklöster, under patrocinet Heliga Trefaldighet, sex abbotar, 29 prästvigda kaniker och åtta kaniker av lägre vigningsgrad dött. För sistnämnda grupp kan man naturligtvis inte veta om de tänktes fungera permanent med endast lägre vigningar eller om de var under utbildning och skulle ha prästvigts senare om de levat. Under dessa hundra år avled dessutom ett stort antal lekbröder – i allt 31 – vilket förutsätter att en tämligen stor skara lekbröder vid varje enskild tidpunkt stått till förfogande, kanske för de stora byggnadsarbeten som vilade på kommuniteten vid byggandet av Öveds kloster, kanske också för dubbelt hushåll medan kanikerna verkade både i Lund och i Öved. Från Lund befolkades dessutom dotterstiftelserna Grobe och Belbuk i Pommern på 1170-talet, vilket också krävt personalresurser.¹⁵ De fyra avlidna systrarna är utan tvivel ett eko från ett äldre stadium av premonstratensernas statuter då orden kunde upprätta kvinnokloster i närheten av en kanikkommunitet.

Kommuniteten bör först ha fungerat i Lund, i Drottens kyrka, då dödsnotisens "Lund" rimligtvis bör tolkas som att den avlidne verkat och dött i Lund. Å andra sidan bör "Öved" i en dödsnotis markera den avlidnes tillhörighet till en kommunitet med säte i Öved och rimligtvis också att den avlidne bör ha levat åtminstone den sista delen av sin levnad i Öved och dött där. Avsaknad av platshänvisning i dödsnotisen har här tolkats som en kronologiskt mellanliggande grupp inom kommuniteten, där skrivaren i Lunds domkapitel antingen inte vet, eller inte vill avgöra, om den avlidne egentligen hör till, eller har verkat i, Lund eller Öved. En annan tolkning kunde vara, att den avlidne var välkänd och att tillhörigheten ansågs självklar och därför inte angavs, eller att lundaskrivarna haft varierande skrivarvanor. Vilken tolkning man väljer påverkar dock inte, enligt min mening, tesen om kommunitetens kontinuitet från Lund till Öved. Fördelningen av notiserna över icke platsrelaterade medlemmar av "Heliga Trefaldighets" kommunitet – i allt 24 notiser – framgår av tabell 3.

Analysen av premonstratensernas listor över ordens kloster, med den alltid återkommande sekvensen "Tommarp – Öved – Vä", och sammanställningen av dessa med dödsnotiserna och diplomatariska källor, har redovisats på annan plats.¹⁶ Slutsatsen var, att sekvensen återger tidsföljden i de tre klostrens upprättande. Då Tommarp kom först med dess påvliga skyddsbrev 1155¹⁷ och då Vä klosters upprättande som det tredje i raden kan flyttas från hittills förmodade ca 1170 till ca 1160,¹⁸ måste slutsatsen bli,

¹⁵ Nyberg 2000, s. 236 f.

¹⁶ Nyberg 1975–1976, s. 7–22; Nyberg 1978, s. 265–279.

¹⁷ DD I,2, nr. 116.

¹⁸ Nyberg 2012.

att det formella flyttandet från Lund av kloster, patrocinium och abbotsvärdighet till att bli Heliga Trefaldighets kloster i Öved måste ha inträffat mellan 1155 och ca 1160.

Hur vi skall föreställa oss själva flyttandet, är osäkert. Troligen bör ett påvligt tillstånd förutsättas, som dock inte är bevarat. Tanken på ett flyttande av klostret i stället för en moder-/dotterklosterrelation har den fördelen, att den förklarar dels bibehållandet av patrociniet från Drotten till Heliga Trefaldighet i Öved, dels Lunds förlust av abbotsvärdigheten och nedgradering till sockenkyrka eller priorat. Som övergångsfas innan premonstratenserna lämnar Lund för gott bör man postulera en period då Drotten administrerats av Öveds kloster.

De många dödsnotiserna i LDV för premonstratenserna i Lund/Öved förefaller att vara uttömmande. Det är svårt att tänka sig, att det inte bakom detta skulle ligga ett avtal om broderlig bönegemenskap, även om inga källor uttryckligen nämner ett sådant avtal. Den nära historiska förbindelsen mellan premonstratenskanikerna och domkapitlet i Lund är tillräcklig grund för att anta, att de två på nära håll deltog i varandras öden långa tider framåt.

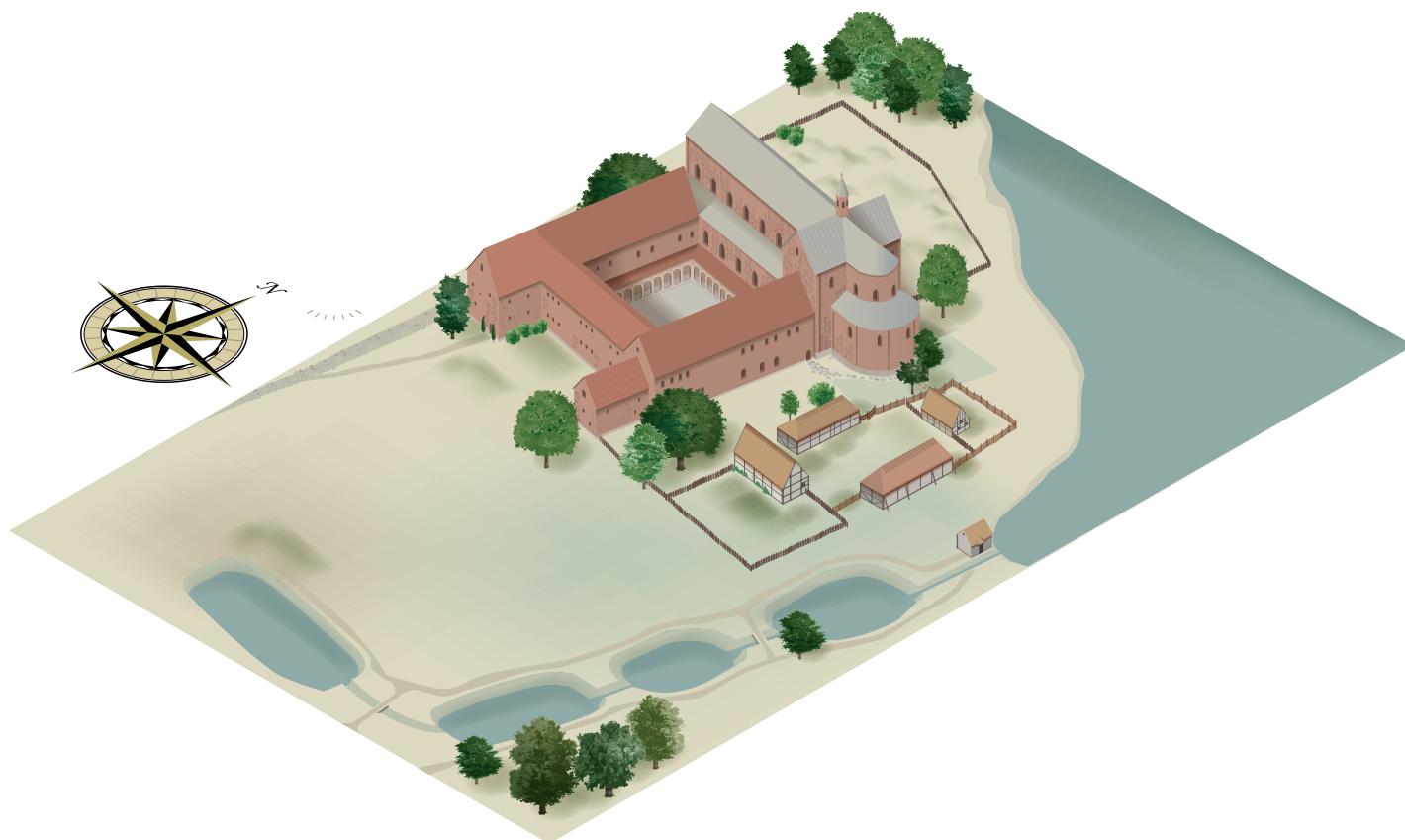
Alla Helgon

Ovan har fyra kanikgrupper behandlats, av vilka de i Dalby följde augustinregeln, de i Tommarp och Lund/Öved utom denna regel också konstitutionerna från Prémontré, medan Lunds domkyrkas kaniker förblivit sekulära utan klosterregel. Men i Lund fanns också ett benediktinkloster, invigt till Alla Helgon, där munkar levde efter Benedikt av Nursias regel från 500-talet.

För en munk, en *monachus*, är livsföringen, askesen, gemenskapsdisciplinen och dess uttryck i tidegården, det s.k. *Opus Dei*, Guds verk, byggenarna i den religiösa och sociala fostran.¹⁹ Munkar kan också vara prästvigda, men deras prästerliga tjänst har sin tyngdpunkt i firandet av mässoffret, medan själavård i egentlig mening inte ingår i uppgifterna. På 1100-talet var ett munkklosters invånare, liksom kanikklostrets, organiserade som två skilda grupper av religiösa män: de egentliga munkarna som sjöng sitt *Opus Dei* på latin och oftast var prästvigda, samt lekbröderna som utförde praktiska uppgifter och bad sina böner på modersmålet.

Det stora antalet munkar och lekbröder från Alla Helgon i LDV kan inte tolkas som annat än att Alla Helgon och Lunds domkapitel stod i bönegemenskap med varandra. Vi kan utgå ifrån att alla dödsfall i vardera kommuniteten samvetsgrant meddelades till den andra. Weekes analys av handstilarna ger en grov kronologi för notiserna. Klostrets namn anges genomgående på samma sätt: *Omnium Sanctorum* eller *de Sanctis*. Problem uppstår dock som följd av oklar statusterminologi. Skrivarna kallar en mängd av de avlidna för *monachus*, med tillägg av *sacerdos* eller *presbiter*, rimligtvis för att meddela att det är fråga om en prästvigd munk. Andra be-

¹⁹ Nyberg 2011.

tecknas som *conversus* vilket brukar översättas med ”lekbroder”. Det finns *monachi* som bara är diakonvigda, men svårtolkat blir det när skrivaren noterar *conversus et monachus*, för dessa två borde ju utesluta varandra. Orsaken till dessa variationer kunde tänkas vara att domkapitlets skrivare var dåligt insatta i benediktinklostrets beteckningar för olika kategorier av munkar.

Sammanlagt 20 dödsnotiser över avlidna medlemmar av Alla Helgon hänförs av Weeke till 1100-talets andra tredjedel och dessa visar stor variation i titlar och ståndsbeteckningar. Två markeras som abbot, *abbas*: Nicolaus och Coly/Conradus. I fråga om vigningsgrad markeras fyra som *presbiter* jämte *monachus*, fem som *sacerdos* jämte *monachus*, en som *diaconus* jämte *monachus*. Två avlidna kallas bara *conversus*. Men vilken status hade de tre som markerats med både *conversus* och *monachus*? Och de två eller tre som bara betecknats som *monachus* utan tillägg? Man kunde tänka sig att *monachus* står för de latinkunniga, kormunkarna, som utför det latinska *Opus Dei* – i så fall skulle 18 ha avlidit som kormunkar och bara två som lekbröder under 1100-talets andra tredjedel. Står däremot *conversus* för en munk som inte deltog i den latinska tidegården, skulle det vara fråga om 12 eller 13 kormunkar mot sju eller åtta lekbröder (en notis är delvis oläslig). Mot dessa tal gäller det viktiga förbehållet, att några av notiserna kan vara överflyttade från tidigare böcker eller listor och att alltså de 20 avlidna representerar ett längre tidsrum än ett tredjedels sekel.

Bild 2. Rekonstruktion av Alla Helgons benediktinkloster i Lund. Klostret låg på en höjd norr om staden, där Universitetsbiblioteket ligger idag, och bör ha grundats någon gång före 1089. Ritningen är gjord av Petter Lönegård.

Under 1100-talets sista tredjedel har sammanlagt 23 dödsnotiser över medlemmar av Alla Helgons införts. Abbot Marcus är känd från andra källor under tiden 1170–1183.²⁰ Elva av de övriga avlidna kallas *monachus*, sju gånger i kombinationen *sacerdos et monachus*, en gång som *presbiter et monachus*, samt en gång vardera i kombination med *diaconus*, *acolitus* och *levita*, vilket syftar på de lägre vigningsgraderna. Nio gånger förekommer beteckningen *conversus*, varav sex gånger utan tillägg, en gång tillsammans med *monachus* och två gånger tillsammans med *sacerdos*, vilket kunde syfta på en *conversus* som är prästvigd. Tolkar man *monachus* som beteckning för en munk som förrättar det latinska *Opus Dei* i koret, skulle med abbot Marcus 12 kormunkar ha avlidit under perioden 1170–1200. Därutöver noteras dock ännu en avliden som bara *presbiter* utan tillägg, en annan som bara *sacerdos* utan tillägg – var de också *monachi*? I allt nio klostermedlemmar betecknas som *conversus*, och av dessa anges två också vara *sacerdos*.

Weeke anser att 32 dödsnotiser införts under tiden 1200–1235. Fyra abbotar har avlidit under denna tid, tre i ämbetet: Olavus, Bovo och Ingimarus, och en som före detta abbot: Tobias. Formelsystemet i domkapitlet har nu blivit enhetligare, så att vi bland övriga 28 avlidna utom abbotarna finner en *prior et sacerdos*, åtta avlidna kallade *sacerdos et monachus*, två kallade *levita et monachus*, en kallad *subdiaconus et monachus* och en som bara är *monachus* utan tillägg. Vid sidan av dessa, som vi kan förmoda 17 kormunkar, finner vi dödsnotiser för 12 *conversi* samt en *sacerdos et conversus* och en *levita et conversus*. Ett särskilt fall kan gömma sig bakom beteckningen *sacerdos de clauastro*, kanske en präst som bor i klostret utan att vara munk.

Till 1200-talets andra tredjedel hänför Weeke notiser över 24 avlidna från Alla Helgons kloster, därav en syster, Thonna, två abbotar: Johannes och en Paulus som är belagd 1241 i en annan källa²¹, samt en Conradus, *magister et monachus*.²² Beteckningen *sacerdos et monachus* ges åt 13 avlidna, därtill kommer en *diaconus et monachus*, två *subdiaconus et monachus* och en *acolitus et monachus*. Mot dessa står endast två avlidna med titeln *conversus*. En notis är oklar på grund av rasur. En av prästerna relateras, liksom syster Thonna, till S:ta Marias nunnekloster i Lund.

Sammanfattande kan sägas, att Lunds domkapitel måste ha lagt stor vikt vid förbönsgemenskapen med Alla Helgons benediktinmunkar vilkas ankomst till Lund bör ligga i tiden före 1089.²³ Det tycks ha kommit många inträdande till detta kloster vars öden måste ha varit sammanflätade med många kända och betydande skånska familjer och släkter. När man finner hur få och glest strödda dödsnotiserna från andra svenska och danska kloster är i LDV – till och med Vä, Tommarps dotterkloster, har bara efterlämnat två namn (se ovan) – kan man dra slutsatsen, att bönegemenskap fordrade ständigt förnyad kontakt och inte kunde upprätthållas konsekvent med alltför många kloster samtidigt.

20 DD I,3, Nr. 14, 19, 45, 46, 90, 102, 111.

21 DD I,7, nr. 88.

22 Härtill kommer klostrets förste abbot Hartvig, införd under 19 augusti utan lokalisering, som forskning av E. Freise publicerade 1981 och refererade av Andersen 2002 lyckats hänföra till Alla helgons kloster i Lund.

23 Om stiftelsen och klostrets första två abbotar Hartvig och Conrad se Andersen 2002.

Konklusion

Lunds domkapitel har upprätthållit broderlig bönegemenskap med några klosterkommuniteter vilkas öden är tätt sammanflätade med domkapitlets. Den tidigaste torde vara den med *Alla Helgons benediktmunkar i Lund* på höjden i norr utanför staden, vilkas kloster bör ha existerat före 1089. Med en kommunitet av *Heliga Korsets augustinkaniker i Dalby*, det tidigare skånska biskopssätet vid sidan av Lund, bör domkapitlet ha etablerat bönegemenskap inom de närmast följande årtiondena. Omkring 1120 visar Lundakanikernas levnadsregler att man inte följde Augustinus klosterregel men framträdde som *S:t Laurentius (seklära) domkaniker i Lund*.²⁴ Nästa kommunitet som Lunds domkapitel öppnat bönegemenskap med torde ha varit *S:t Salvator/Heliga Trefaldighets premonstratensiska kaniker i Lund* vars övertagande på 1140-talet av Drottens kyrka, troligen efter beslut på den nordiska kyrkoprovinsens synod i Lund 1139, måste ha bragt de båda kanikgrupperna i Lund i närkontakt med varandra. Till detta bidrog också domkanikernas utflyttning till den nya domkyrkan S:t Laurentius. Bönegemenskap kan förmodas ha rått mellan domkapitlet och *Petrus och Paulus premonstratensiska kaniker i Tommarp*, med vilka ärkebiskop Eskil senast sommaren 1155 inkorporerat två sockenkyrkor i Tommarp. Inom de följande fem åren²⁵ fick *Heliga Trefaldighets premonstratensiska kaniker i Öved* status som nytt kloster genom utflyttning från Lund. Domkapitlets bönegemenskap med Heliga Trefaldighets kommunitet ser ut att ha fortsatt opåverkad av flytten till Öved.

Ovan framförda slutsatser har möjliggjorts genom en analys av fyra kommuniteters dödsnotiser i LDV. Dessa nekrolognotiser införda av Lunds domkaniker har därmed visat sig ha ett eget självständigt källvärde vid sidan av övriga källor som man traditionellt har använt för att belysa de skånska klostren i äldsta tid. De inbjuder till fortsatt forskning kring de fyra kommuniteternas sammansättning och medlemsantal med hjälp av metoder som tillämpats av tidigare forskare.²⁶

Bibliografi

- Andersen, Merete G., 2002, "Allehelgenklosteret i Lund indtil ca. 1200", *Scandia* 68, s. 31–38.
- Ciardi, Anna Minara, 2003, *Lundakanikernas levnadsregler: Aachenregeln och Consuetudines canonicae*, översättning från latinet med inledning och noter av Anna Minara Ciardi (Meddelanden från Kyrkohistoriska arkivet i Lund, N.F. 5), Lund.
- Consuetudines Lundenses. Statutter for kannikesamfundet i Lund c. 1123*, ed. E. Buus, København 1978.
- DD I,2 = *Diplomatarium Danicum*, I,2, edd. Lauritz Weibull & Niels Skyum-Nielsen, København 1963.
- DD I,3 = *Diplomatarium Danicum*, I,3, edd. C.A. Christensen et alii, København 1976–77.
- DD I,7 = *Diplomatarium Danicum*, I,7, edd. Niels Skyum-Nielsen & Herluf Nielsen, København 1990.
- Dufour, Jean, 1997, "Totenroteln", *Lexikon des Mittelalters* 8, 897–898.

²⁴ *Consuetudines Lundenses*.

²⁵ När Vä klostets grundläggning sätts till ca 1160 i stället för 1170, se Nyberg 2012.

²⁶ T.ex. Schmid & Wollasch 1975, Oexle 1976, Neiske 1985, Hochholzer 1995.

- France, James, 1992, *The Cistercians in Scandinavia* (Cistercian Studies Series 131), Kalamazoo.
- Hochholzer, Elmar, 1995, "Ein Lambacher Kalendar-Nekrologfragment (11. Jahrhundert) aus Münzerschwarzach?" *Frühmittelalterliche Studien* 29, s. 226–272.
- Necrologium Lundense: Lunds domkyrkas nekrologium*, ed. Lauritz Weibull (Monumenta Scaniae historica), Lund 1923.
- Neiske, Franz, 1985, "Cluniacensisches Totengedenken in Souvigny", *Frühmittelalterliche Studien* 19, s. 432–465.
- Nyberg, Tore, 1975–1976, "De nordiska premonstratenserklostrens ställning i ordensorganisationen", i Curt Wallin (ed.), *Tommarps urkundsbok 1085–1600. Klostret – Hospitalet – Staden – Socknen*, II; 1300–1450, Stockholm, s. 7–22.
- Nyberg, Tore, 1978, "Die skandinavische Zirkarie der Prämonstratenserchorherren", i Gert Melville (ed.), *Secundum regulam vivere, Festschrift P. Norbert Backmund O.Praem.*, Windberg, s. 265–279.
- Nyberg, Tore, 2000, *Monasticism in North-Western Europe, 800–1200*, Aldershot.
- Nyberg, Tore, 2010, "Fokus Vreta kloster. En syntes", i Göran Tagesson et alii (edd.), *Fokus Vreta kloster. 17 nya rön om Sveriges äldsta kloster*, Stockholm, s. 13–26.
- Nyberg, Tore 2011, "Det benediktinska klosterväsendet före Varnhem", i Markus Hagberg (ed.), *Varnhems kloster före Birger Jarl. Om klostrets rottrådar i tiden*, Skara, s. 9–33.
- Nyberg, Tore 2012, "Augustinkaniker och premonstratenser i Danmark före ca. 1200", i: *Locus celebris: Dalby kyrka, kloster och gård*, Borgehammar, Stephan & Wienberg, Jes (red.), Makadam i samarbete med Centrum för Danmarksstudier vid Lunds universitet, Göteborg, 2012, s. 279–290.
- Oexle, Otto Gerhard, 1976, "Memoria und Memorialüberlieferung im frühen Mittelalter", *Frühmittelalterliche Studien* 10, s. 70–95.
- Schmid, Karl & Wollasch, Joachim, 1975, "Societas et fraternitas", *Frühmittelalterliche Studien* 9, s. 1–48.
- Tommarps Urkundsbok 1085–1600*, I, ed. Curt Wallin, Stockholm 1955–1962.